

Türkiye'de Çevre Sivil Toplum Kuruluşları

Yard. Doç. Dr. Zeynep Kadirbeyoğlu
3 Mart 2010

OSMANLI BANKASI
ARŞİV VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ
Garanti Bankası kuruluşudur

http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0910.html

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni, araştırmacıların kişisel kullanımları için web sayfamıza konulmaktadır. Bu konuşma metinleri, ticari amaçlarla çoğaltılıp dağıtılamaz veya Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin izni olmaksızın başka kurumlara ait web sitelerinde veya veritabanlarında yer alamaz.

Türkiye'de Çevre Sivil Toplum Kuruluşları

Yard. Doç. Zeynep Kadirbeyoğlu

Sivil toplum kuruluşlarının tüm dünyada hem sayıları artmış, hem de faaliyette buldukları alanlar genişlemiştir. Aynı zamanda STK'lara gösterilen ilgi ve atfedilen önem de artmıştır. 1980 sonrasında devletin sosyal hizmetlerini sivil topluma aktararak rolünü küçültmeye çalışmasını bu tablonun etkenlerinden biri olarak görebiliriz.

Sivil topluma artan ilgi sivil toplumun demokratikleşme, yurttaş katılımını artırma ve kamusal fayda oluşturmadaki rolünü tekrar düşünmemizi gerektirmektedir. STK dediğimiz zaman homojen bir yapıdan bahsetmiyoruz. STK'lar kendi içlerinde çalıştıkları alan, bütçe, amaç, organizasyonel yapı ve boyut açısından farklılaşmaktadır. Çevre örgütlerinin küresel sivil toplumdaki yeri, dünya siyasetinde oynadıkları rolün artması, devletler ve çokuluslu şirketlerle olan ilişkileri üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Sivil toplumdaki söz ederken de Hegel ya da Tocqueville'den başlayabiliriz; her ikisi için de sivil toplum, devlet ve piyasadan ayrı ilişkilerin olduğu bir alanı ifade eder. Tabii ki daha sonraki çalışmalarda bu ayrışmanın bu kadar net olmadığı, aradaki ilişkilerin ve iletişimin incelenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. STK'ların demokrasi üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu kuruluşlar özellikle demokrasiyi dünyaya yaymayı misyon edinmiş siyasetçilerin ve medyanın ağzından düşmemiştir. STK'lar veya sivil

toplumun genel olarak demokrasi üzerinde negatif etkileri olabileceğini ifade eden çalışmalar da mevcuttur; fakat çoğulculuğun sağlanmasında, baskı gruplarının ve katılımcı mekanizmalarının oluşabilmesinde sivil toplumun pozitif bir rolü vardır. STK'ların artması çoğulcu bir yapının oluşması için bir ön koşul sayılabilir. Elbette STK'ların sadece var olması etkili oldukları anlamına gelmez. Ayrıca finansal kaynakları veya insan kaynakları yeterli olmayan çeşitli gruplar bu çoğulcu alanda yer alamayabilir; yani hangi aktörlerin bu alanda var olabildiğine, hangilerinin sesini duyduğumuza ve hangilerinin etkili olabildiğine bakmamız gerekir.

STK'ların demokratikleşme sürecindeki katkıları, birey ve grupların isteklerinin yönetime daha etkili bir şekilde iletilmesini sağlamak ve belli konularda hem devlet, hem de piyasa üzerinde daha etkili olmaya çalışan baskı grupları oluşturmak yönündedir. Katılımcı mekanizmaların gelişmesi açısından STK'lar demokrasi için bir okul olabilir. Örneğin çevre alanındaki çalışmalara katılımda bulunmuş bir birey, zaman içinde yerel yönetimlere veya ulusal siyasete katılıma yönelik çalışmalarda bulunabilir. Ayrıca STK'lar, bireyler ve vatandaşlar için katılabilecekleri ve seslerini duyurabilecekleri bir alan da açmaktadır.

Türkiye'de çevre ve sivil toplum konusunda STK'lar üzerine yapılmış makro ölçekteki çalışmalar devletin STK'lara karşı ya baskıcı bir politika izlemekte olduğunu ya da dışlayıcı olabildiğini göstermektedir. Bir diğer eğilim de devletin STK'ları kontrol edebilmek için kendi bünyesine katmasıdır. Ayrıca Türkiye'de devlet kurumlarının ve siyasi partilerin içinde olduğu yaygın patronaj ve rant ilişkilerinin, devlet-STK ilişkilerini olumsuz etkilediği de literatürde belirtilmiştir. Bütün bunlar STK'ların demokratikleşme, katılım ve daha iyi bir dünya yaratma kapasitelerini ciddi olarak zedelemektedir. Özellikle küresel bağların arttığı ve devletin rolünün dönüştüğü bir çerçevede Türkiye'de devlet ile çevre örgütleri arasındaki ilişkilerin daha iyi incelenmesi gerektiğinin altı literatürde çizilmiştir. Biz de detaylarını vereceğim TÜBİTAK projesiyle bunu yapmayı amaçladık. Çevre alanındaki sivil toplum faaliyetleriyle ilgili Türkiye'de makro ölçekte çalışmalar olmasına rağmen, saha bazlı çalışma sayısı az olduğundan biz çalışmamızla bu boşluğu doldurmaya çalıştık.

Projemizin adı "Türkiye'de Çevre Koruması ve Politikalarında STK'ların Rolü" idi ve bu proje için Tübitak'tan destek aldık. Proje ekibi Bahçeşehir ve Boğaziçi Üniversitelerinden araştırmacılar tarafından oluşturuldu. Araştırmamız çevre konusunda çalışan STK'ların

devletle ilişkileri, uluslararası ilişkileri, STK'ların kendi arasındaki ilişkileri ve finansal destekçileriyle ilişkilerine yoğunlaşıyor.

Araştırmada incelenen STK'ları kısaca tanıtmak istiyorum. 1992'de kurulmuş olan TEMA'nın birincil hedefi, erozyon ve toprak kaybı konusunda kamuoyunu bilinçlendirmek ve eğitmektir. Mevzuat geliştirme konusunda devletle ortak çalışmakta, fakat yeri geldiğinde hukuki alanda dava açarak veya davalara müdahil olarak devletin çeşitli kademeleriyle çatışabilmektedir. Yerelde ve kırsalda "çevre" dendiğinde TEMA isminin akla geliyor olması diğer STK'lar tarafından vakfın bir başarısı olarak görülmektedir. TEMA, Türkiye'nin dört bir yanında ismini duyurabilmiş, kapsamlı kampanyalar yürütmüştür.

WWF Türkiye, yani Doğal Hayatı Koruma Vakfı'na baktığımızda, vakfın 1996 yılında Doğal Hayatı Koruma Derneği olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. Doğal Hayatı Koruma Derneği vakıf olduktan sonra 2001 yılında WWF'nin Türkiye temsilciliğini almış ve "WWF Türkiye" olarak anılmaya başlamıştır. Vakfın çalışmalarının kapsamı, "ülkemizin doğasının korunması, yaşam tarzımızın değişmesi ve iklim değişikliğiyle mücadele" olarak ifade edilmektedir.

Doğa Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği bünyesinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuş genç çevreci bir kuşağın, Doğal Hayatı Koruma Vakfı WWF'nin temsilcisi olduktan sonra vakıftan ayrılıp 2002'de yeni bir dernek kurmasıyla oluşmuştur. Amacı, Türkiye'nin doğal kaynaklarının korunmasıdır ve 2004 yılından itibaren Dünya Kuşları Koruma Kurumu'nun (BirdLife International) Türkiye ortağı olmuştur. Hasankeyf'te yapılması planlanan Ilısu Barajı'na karşı etkin bir kampanya yürütmeye başlayarak bu dernek aslında bir dönüşüm de yaşamıştır, çünkü kamuoyunda sesini daha çok duyuran ve aktif kampanya yapan bir kuruluş haline dönüşmüştür.

Greenpeace International'in şemsiyesi altında örgütlenmiş bir çevre örgütü olan Greenpeace'in İstanbul'daki ofisi Akdeniz Bölge Örgütü'nün bir ayağıdır. Greenpeace 101 ülkede 2 milyon 800 bin, Türkiye'de ise 20 bin destekçiye sahiptir –ki bu çok önemli bir sayıdır– ve şiddet içermeyen doğrudan eylem prensibini benimsemekte, çevre suçlarına tanıklık etmek, çevreye verilen zararı önlemek için çalışmalarını sürdürmektedir.

TURMEPA Deniz Temiz Derneği 1994 yılında kurulan, kurulduğunda 29 üyesi varken 2009 yılı itibariyle 320 asli ve 300 tüzel üye sayısına ulaşmış bir sivil toplum kuruluşudur.

TÜRÇEK, Türkiye'nin ilk çevre kuruluşlarından biri olarak 1972 yılında İstanbul'da kurulmuş, 1975 yılında "kamu yararına çalışan dernek" statüsünü almıştır ve Türkiye'nin çeşitli illerinde temsilcilikleriyle çalışmalarını sürdürmektedir.

Biz çalışmamızda bu saydığımız örgütlerle ve ayrıca bazı yerel STK'larla konuştuk. Yöntem cephesinden değerlendirdiğimizde, ilk aşamada bir masa başı çalışması yaptık ve literatürü taradık; örgütlerle ilgili makaleleri, yazılı basını ve internetteki kaynakları araştırdık. Ardından örgütlerin kendi internet sayfalarındaki bilgiyi toparlayarak kendimize bir soru listesi hazırladık. Saha çalışmasını sürdürdüğümüz Ekim 2008-Kasım 2009 tarihleri arasında STK çalışanları ve yöneticileri, yerel STK'lar, ilgili devlet kuruluşları ve siyasetçiler, finansal destekçiler, uluslararası kuruluşların temsilcileri ve ilgili uzmanlarla 45 adet derinlemesine görüşme yapıldı. Burada sunacağım bulgular bu görüşmeler ve masa başı çalışmasının sonucunda ortaya çıkardıklarımızdır.

Devlet-STK ilişkisini STK'nın devletten bağımsızlığı veya devletten uzaklığına değil, devletle nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna bakarak incelemek gerektiği kanısındayız; yani araştırılması gereken konunun, ilişkinin niteliği olduğunu düşünmekteyiz. Literatürde, devlet ile STK arasında üç ayrı çeşit ilişki olabileceğinden bahsedilir. Birinci madde işbirliğidir: İşbirliğinin her iki aktörün, yani STK'ların da devletin de kapasitesini artırdığına değinilir. Saha temelli çalışmalar, karşılıklılık ilkesi gözetildiğinde bu tip ilişkilerin ortak çalışmalarda sinerji ortaya çıkarttığını ve pozitif sonuçlar doğurduğunu gösterir. Fakat devlet ile STK arasında çatışma da muhtemel bir ilişki türüdür. Bunlar dışında kooptasyon, yani devletin STK'ları kontrol etmek amacıyla kendi bünyesine katması da bir olasılıktır.

Devlet-STK ilişkilerindeki etkileşim, komisyonlara katılım ve resmi yazışmalar şeklinde olabildiği gibi, protesto ve eylem olasılıkları da söz konusudur. Yaptığımız araştırma sonucunda, bu ilişkide aktivizmden politika alanına bir kayış olduğunu gözledik. Bu durum hem STK çalışanları ve yöneticileri, hem de devlet bürokrasisi tarafından ifade edildi. Devlet, STK'ları dışlayan bir yapıdan STK'ları karar alma mekanizmalarına katan bir yapıya doğru dönüşmektedir. Bu elbette demokratikleşme açısından önemli bir unsurdur. STK'lar kendi alanları hakkında devlet bürokrasisine bilgi vermekte ve birtakım kararların alınması için lobi yapmaktadır. Bu ilişki bir taraftan pozitif olarak algılanmakla birlikte, diğer taraftan da STK'ların muhalefet potansiyelini düşürebileceği konusunda uyarılar gelmektedir; fakat

vereceğim örneklerden de görüleceği gibi, aslında karar alma mekanizmalarına katılan, kimi zaman devletle ortak çalışan STK'ların eşzamanlı olarak devletin diğer kurumlarıyla çatıştığını da görmekteyiz.

Çevre politikası alanında, örneğin Doğa Derneği, “Av” ve “Sulak Alanlar” komisyonlarında hem bilimsel verilerini devlet bürokrasisiyle paylaşmakta, hem de uygulanacak politikalarla ilgili önerilerde bulunmaktadır; fakat bu durum bir yandan DSİ ile çatışma içinde olmasına da engel değildir. TEMA, Mera ve Toprak Kanunu'nda yasanın hazırlanmasında ilgili bakanlıkla yakinen çalışmış olduklarını ve yasalaşma sürecinde çok ciddi bir lobi oluşturduklarını söylemektedir; öte yandan 2B, yani orman niteliğini kaybetmiş alanlarla ilgili yasa konusunda devletle çatışmaktadır. Greenpeace'in devletle çok daha mesafeli çalışmasına rağmen iklim değişikliğiyle ilgili alınacak kararlar konusunda “Çevre” ve “Enerji” komisyonlarında KYOTO'nun önemine dikkat çektiğini görmekteyiz; fakat bunu yaparken bir taraftan nükleer enerji konusunda protesto eylemleri ve imza kampanyasını da yürütmeye devam etmektedir. Dolayısıyla burada birlikte çalışma ve çatışma dinamiğinin örneklerini görmekteyiz.

Konuştığımız kişiler devletin kimi zaman STK'lar açısından tutarsız bir yaklaşım sergilediğini belirtti; çünkü devlet bir yandan STK'ları dinleyip önerilerini dikkate alırken, uygulamaya geçirme zamanı geldiğinde sorunlar yaşanabilmekte, bu da STK'lar tarafından kendilerine verilen katılım fırsatlarının aslında göstermelik olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Örneğin görüştüğümüz kimi STK temsilcileri, ulusal çevre stratejisi hazırlanırken tartışma toplantılarında STK'ların olmadığını ve bunun da devletten kaynaklandığını vurguladı. “Sözde katılım” olarak adlandırılabilir bu süreçte önerilerin ve raporların bir şekilde ana kararlara yansımadağını görüyoruz. Devlet, STK'ları bilgi alışverişi, görüş alışverişi, ortak çalışma gibi faaliyetlere katılması için bazen çağırırken bazen bilerek dışarıda bırakabilmekte, bu da tutarsız bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

STK'larda çalışanlar devletin bütün STK'lara aynı şekilde davranmadığını, örneğin içlerinden bazılarına daha ciddi ve saygılı olarak yaklaştığını, çünkü bilimsel veri toplama ve bunu devletle paylaşma sürecinde onlara ihtiyacı olduğunu, bazı STK'ları ise görmezden geldiğini ifade etti. Hiyerarşiye verilen önem, STK çalışanları tarafından devlet-STK iletişiminin ve ortak çalışmanın önündeki engeller olarak görülmektedir. Bunun yanında devletin STK'lara müdahale etme araçları da vardır ve bunlardan biri, denetimdir. Örneğin TEMA, 2B konusunda ciddi bir eleştirel yaklaşım getirdiği zaman çok sık ve sıkı bir şekilde

denetlendiğini ifade etti. Uluslararası bir örgütün yetkilisi olan bir görüşmeci şöyle dedi: “Eğer istenmeyen bir STK iseniz daha fazla denetleniyorsunuz demektir; bu da yıldırıcıdır.” Bir yandan STK’lara müdahale açısından Avrupa Birliği sürecinde artan fonlar da devletin elini kuvvetlendirmektedir, çünkü Avrupa Birliği fon verirken, fon verilen konunun öncelikli olup olmadığını merak etmekte ve bunun teminatını devletten gelen bir mektup vermektedir. Bu süreçte devlet eğer o STK ile arası iyi değilse ya da onların muhalefetinden rahatsızsa bu mektubu vermemek gibi bir tercihte bulunabilmektedir.

STK’ların etkin katılımlarını engelleyen sorunlardan biri de bürokratik yaklaşım ve dildir. Bürokratik süreçlerin işleri yavaşlattığı ve zaman zaman engellediği eleştirisi STK’lar tarafından dile getirildi. Devlet-STK ilişkilerinde en önemli hususlardan biri, devletin yapısının yekpare olmamasıdır. Bu araştırmanın sonucunda biz bunu net bir şekilde görebildik, literatürdeki diğer alanlarda yapılan çalışmalarda da bu gösterilmiştir. Devlet dediğimiz şey kocaman ve tutarlı bir bütün değildir, aslında kendi içinde farklılaşır. Yaptığımız bir görüşmede STK’lar buna dikkat çekti. Greenpeace’in üst düzey bir çalışanı, iklim değişikliği konusunda Türkiye’nin bir şeyler yapması gerektiğine inanan yenilenebilir enerji konusuna önem veren bürokratlar olduğu gibi, hâlâ 20. yüzyılın kalkınmacı mantığını taşıyan bakanlar ve bürokratların olduğunu da belirtti. Bu da devletin içerisinde bir çatışmaya işaret etmektedir. Diğer bir görüşmeci, devletin kendi içindeki bakanlıkların arasında da bir hiyerarşi olduğunu söyledi. Örneğin Sanayi Bakanlığı Tarım Bakanlığı’ndan, Enerji Bakanlığı Çevre ve Orman Bakanlığı’ndan önceliklidir. Bu tür hiyerarşilerin olmasının dışında, kurumlar arası koordinasyon sorunundan, çokbaşlılık ve yetki karmaşasının bulunduğu bahsedildi. Örneğin Çevre ve Orman Bakanlığı’nın çıkardığı bir kararnameye Denizcilik Müsteşarlığı itiraz edebilmekte veya DSİ, Çevre ve Orman Bakanlığı’na dava açabilmektedir. Devletin kendi içerisindeki parçalı yapısı bu şekilde görülebilmektedir. Bu parçalı yapı, STK’ların kimi devlet yapılarıyla ortak çalışırken kimileriyle de çatışmasını açıklamaktadır.

Devlet-STK ilişkilerindeki önemli bir boyut da göstermelik mevzuat ve aksayan uygulamadır; çünkü etkin çevre korumasında STK’ların karşısına çıkan en önemli sorunlardan biri, mevzuatın uygulanmamasıdır. Rant burada çok önemli bir faktördür. Diğer bir faktör de uluslararası yatırımların ülkeye çekilebilmesi amacıyla göstermelik ÇED (Çevre Etki Değerlendirme) raporlarıyla koruma altında olması gereken bölgelerin yatırıma açılmasıdır; yani daha önceden devletin koruma alanı olarak ilan ettiği yerler ileriki zamanlarda sermayenin kullanımına açılabilir.

STK'lar ÇED mevzuatı ve uygulamasının çok sorunlu olduğunu belirtti. Görüşmecilerin ifadelerine göre, mevcut kriterler yetersizdir ve ÇED raporları zaten yapılacak yatırımları desteklemek üzere göstermelik olarak çıkarılmaktadır. Eski bir müsteşar ve STK yöneticisi görüşme sırasında ÇED konusunda itirazını şöyle dile getirdi: “ÇED hep olumlu, hiç mi olumsuz olmaz? Toprak Koruma Kurulu ve ÇED'in halk toplantıları var; nerede bunlar?” Bu tür yatırımlara karşı hukuki aşama çok uzun sürmekte ve her konuda olduğu gibi, Türkiye’de idare mahkemesinde dava açılıp kazanılması da proje ve yatırımların durduğu anlamına gelmemektedir. Bu konuda da en bilinen örneklerden biri Bergama’daki altın madeni yatırımdır.

Araştırmamız çerçevesindeki STK'lardan olan TEMA, birçok konuda çeşitli davalar açmış ve birçoğunu da kazanmıştır ve bunu çok önemli bir kazanım olarak göstermektedir; ancak hukuk danışmanlarına sorduğumuzda bu davaların en az yarısında kararın uygulanmadığını öğrendik. Bu da aslında özellikle çevre koruma alanında idari hukuk sisteminde bir reform yapılmadığı sürece sorunların önüne geçilemeyeceğinin ifadesidir. Görüşmeciler, idari davalarda kararların uygulanması için arkalarına kamuoyu baskısını ve hükümet desteğini almaları gerektiğini söyledi. Hükümetin çıkarları alınan kararlarla aynı yönde olmadığı takdirde tabii ki bu kararlar uygulanmamakta veya farklı dinamikler oluşabilmektedir.

Bütün bu söylediklerim ışığında STK-devlet ilişkisinde bir dönüşümden bahsedebilir miyiz? STK'lar devlet tarafından eskiye göre daha ciddiye alındıklarını, bilimsel kapasitelerinin fark edildiğini ve savunuculuğa ihtiyaç duyulduğunu, bunu yapacak mercinin de kendileri olduğunu ifade etti. Geniş STK tecrübesine sahip bir uzman, durumun yirmi yıl öncesine göre çok değiştiğini, yirmi yıl öncesinde yapılan çevre şuralarına katıldıklarında, vatani bölmeye çalışan dış güçlerin maşaları olmak dahil çeşitli suçlarla itham edildiklerini ve dinlenmediklerini anlatıp, şimdi durumun çok farklı olduğunu vurguladı.

Çevre komisyonlarında on sene önce bu tür bilgi alışverişlerinin olması düşünülemezken, şimdi STK'lar çevre komisyonu toplantılarına katılabilmektedir. Bu dönüşümde Avrupa Birliği'nin rolünün önemli olduğunu gözlemliyoruz; çünkü Avrupa Birliği ile devlet arasındaki ilişkide STK'ların sürece katılmasını zorunlu tutan bir yapı vardır.

Devletin zaman içerisinde STK'ları kontrol etme amaçlı kendi bünyesine katma refleksinin zayıfladığını ve çevre STK'ları alanında pek de rastlanmadığını görmekteyiz. Tabii ki kimi zaman devlet kendi STK'larını oluşturarak olaya müdahale edebilmektedir, hatta devletin kimi STK'lara daha yakın durduğunu görmek mümkündür. Kimi görüşmecilere göre, devlet kendi politik yaklaşımı içinde olan, daha az sorun çıkaracak STK'larla çalışmayı tercih etmekte, arkasına kamuoyunu alabilen, güçlü ses çıkarabilen STK'larla da –her ne kadar muhalif olsalar bile– ortaklığa dayalı işbirliği kurmakta zorlanmamaktadır.

Ortaya çıkan böyle bir yelpaze, bir görüşmecimiz tarafından şöyle ifade edildi: “İşini görmek için susan, uzlaşan, işleri yürütmek için ‘Sayın Bakanım’ deyip ceket ilikleyen kişiler de var, hiç uzlaşmayanlar da, Greenpeace gibi ‘Pankart da asarım, raporumu da veririm, proje de yaparım’ diyenler de.” Henüz tamamlanmış olmamakla birlikte, devlet-STK ilişkilerinde olumlu bir dönüşümden bahsedilebilir. Aslında devletin bu katılım mekanizmalarını içselleştirdiğini ve “olmazsa olmaz” olarak görmediğini söyleyebiliriz. Bunu da kimi alanlarda STK'ların kesinlikle işin içine katılmadığı ve dinlenmediğini görerek anlayabiliriz. Örneğin nükleer enerji, baraj yapımı, maden arama ve su rejimleri gibi konularda devletin pozisyonu değişmemiştir. STK'lar ne işin içine katılmaktadır ne de dinlenmektedir. Dolayısıyla bu konudaki sonuçlarımızı bu tür özel durumların olduğunu bilerek biraz daha dikkatli ifade etmek gerekir.

“STK'ların uluslararası ilişkileri”, araştırmamızın başka bir konu başlığıydı. Kimi STK'lar uluslararası örgütlerle ve ağlarla organik veya yarı organik ilişkiler içerisinde. Greenpeace Akdeniz'in İstanbul'daki ofisi, Greenpeace International'ın bir parçası; WWF Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı, WWF International'ın Türkiye temsilcisi ve aynı zamanda IUCN üyesi; Doğa Derneği, BirdLife International'ın bir parçası; TEMA yine bazı uluslararası ağların bir parçası; TURMEPA Deniz Temiz Derneği, Uluslararası Deniz Ortamı Koruma Derneği'nin üyesi; TÜRÇEK ise Avrupa Doğa Koruma Merkezi üyesidir. Bu çerçevede bizim için önemli olan, bu uluslararası ilişkilerin STK'lar üzerinde ne tür etkileri olduğuydu. Araştırma sonuçlarının işaret ettiğine göre, bilgiye ulaşım ve bilgi paylaşma uluslararası ağlarla artmıştır. Burada “bilgi”den kasıt, hem çevre ve ekoloji alanındaki teknik bilimsel bilgiler, hem de hükümetlerin kendilerinin vermediği birtakım bilgilerdir. Uluslararası ağlar aracılığıyla STK'ların bu bilgilere ulaşmaları mümkün görünmektedir. Yurtdışındaki STK'ların deneyimlerini dinleyerek onlardan faydalanan STK temsilcileri, uluslararası bağlantılarının kendilerinin kapasitelerini artırıcı bir etkisi olduğunu dile getirmektedir.

Bunun dışında, yurtiçindeki etkinliklerin yurtdışında duyurulması açısından bu iletişimi önemli görmekte ve bunun aslında devlet, özel sektör veya kimi projeler üzerinde bir baskı unsuru yaratabildiği üzerinde durmaktadırlar. Bazen ortak projeler yapabilmekte ve maddi destek de alabilmektedirler uluslararası ilişkileri sayesinde.

STK'ların finansal kaynakları literatürde önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bu kaynakları üç ana başlıkta toplayabiliriz. Birincisi üyeler ve bağımsız kaynaklar, ikincisi uluslararası donörler, üçüncüsü şirketler, sponsorlar ve kurumsal sponsorlardır. Üyelik ve üye aidatları STK'lar için ciddi bir özerklik sağlar; eğer sadece üyelerinizden aldığınız destekle birtakım faaliyetlerde bulunuyorsanız, bir şirketten veya bir devlet projesinden kaynak aldığınız durumdakine göre çok daha özerk olabilirsiniz. Greenpeace hariç diğer çevre kuruluşlarında Türkiye'de aidat veren üye sayısı ne yazık ki çok azdır. Bu aslında sadece Türkiye'ye özgü bir sorun da değildir; uluslararası deneyimi olan uzmanlar Akdeniz ülkelerinin çoğunda bu tür üyelik ve üyelik bazlı kaynağın çok sınırlı olduğundan bahsetmektedir. Türkiye'de baktığımız örgütler arasında üyelere gelen aidatlarla çalışmalarını sürdürebilen yegâne çevre örgütü olan ve yirmi bin civarında destekçisi bulunan Greenpeace'in en önemli özelliği, sadece bireylerden ve bireylere ait vakıflardan kaynak elde ediyor olmasıdır. Hiçbir şekilde bir şirkete bağlı bir vakıf ya da devlete bağlı bir kaynaktan fon almaması, bu örgütün bağımsızlığını sağlamaktadır. Bu bağımsız kaynakların önemini gören diğer STK'lar "Madem üyelere aidat alamıyoruz veya üye sayımız az –buradaki farklı dinamikten de bahsetmemiz gerekir– bu tür kaynakları elde edemiyoruz, o zaman gelir getirici faaliyetler yapalım" demiştir. Örneğin TEMA'nın çeşitli dükkânlarda satılan doğal ürünler serisi vardı, fakat bunların gelir getirmediği ifade edildi. TEMA şu anda değişik ürünlere sadece ismini vermekte ve bu yolla az bir kâr elde edebilmektedir.

Doğa Derneği, bünyesindeki birtakım insanların oluşturduğu bir şirket aracılığıyla doğa turizmi yapmaya çalışmaktadır, fakat ne yazık ki bu şirket de kâr etmemektedir. Dernek de bunu görüp üyelerle daha sıkı ilişkiler içerisinde olmak üzere çalışmalar yapmaya başlamıştır.

Türkiye'de çevre alanında çalışan STK'lar dernek olmaktansa vakıf olmayı tercih etmektedir. Son değişen yasayla vakıflar artık üye kaydedebiliyor olsa da bu üyeler aslında yönetimde hiçbir yetki sahibi olmayacaktır. STK'ların içinde böyle bir demokrasi yaklaşımının olmaması aslında "Ya genel kurulu gelip basarlar, yönetimi ele geçirirlerse" korkusundan ileri gelir; dolayısıyla STK'lar açısından vakıf olmak tercih edilmiştir. Görüştüğümüz bir uzman bunun

çok da anlamsız bir korku olmadığını, çünkü özellikle son on sene içerisinde artan kaynak ve fonlar sayesinde STK'ların çok ciddi bir gelire sahip olmaya başladığını, bu gelirin birileri tarafından kendi çıkarları için kullanılmasını önlemeye çalışmak için vakıf olduklarını ifade etti. Ama yine de demokrasi ve katılım cephesinden baktığımızda, tabanın katılmasını istemeyen bir STK yapısı görmekteyiz.

Fon kullanan STK'lar, uluslararası donörlerin fon dağıtırken çok detaylı kriterleri olmadığından söz etti. Burada önemli olan, STK'ların donörlerin istediği projeleri mi, yoksa kendi öncelikleri olan projeleri mi yaptığı. Eğer sadece donörlerin önceliğini oluşturan konularda çalışıyorlarsa, özellikle şirketler ve sponsorluklarda çok ciddi sorunlar yaşanacaktır; çünkü bu durumda kimi alanlarda hiç çalışılmayabilir. STK çalışanları ve fon sağlayan donörler STK'ların kendi ana konularını belirledikten sonra kaynak aradığını ifade etti. Bu, STK'ların projecilik mantığıyla hareket edip önemli bir etkide bulunmayacak projelere girmelerine sebep olabilir; yani eğitim atakları yapabilecekleri kimi alanlarda, çok belli çerçevesi olan iki-üç senelik projeler yaparak aslında zamanlarının çoğunu projelere ayırmaktadırlar. Böyle baktığımız zaman aslında şirketlerin sağladığı kaynak, sponsorluklar veya kurumsal sponsorlukların da sorunlu olabileceğini görmekteyiz; çünkü burada da STK'larda çalışanların bir kısmı şirketlerin kaynak dağıtırken yapılan işin sürekliliği, sürdürülebilirliği veya etkisinden çok, çevre koruma alanında kendileri için bir halkla ilişkiler hamlesi olmasına dikkat ettiklerini ifade etti. Görüştüğümüz birkaç kişi şirketlerin logosu veya isminin görünmesinin onlar için en önemli olan şey olduğunu ifade ettiler; ne başarıldığı veya bu başarının ne kadar sürdürülebilir olduğu değil.

Türkiye'de en önemli kurumsal sponsorlardan biri olan Garanti Bankası, WWF'nin kurumsal sponsorudur. Genel olarak kurumsal sponsorluğun varlığı kimileri tarafından sorun olarak görülür, çünkü bütçenizin ana kaynağı olan sponsor çekilmeye karar verirse ortada kalırsınız ya da onun yatırımlarının olduğu alanlarda muhalif bir ses çıkaramazsınız. Bunun dışında, STK'ların çalışmak isteyeceği bazı alanlar kendi görünürlükleri açısından hiçbir şey ifade etmediği zaman şirketler projeye para vermeyi reddedebilmektedir.

Üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de STK'ların kendi vizyon ve stratejileri doğrultusunda mı, yoksa destekleyici kuruluşların isteklerine göre mi proje yaptığıdır. Bu konuda bir görüşmecimizin ifadesi şöyleydi: "Sponsor projeyi sulandırmıyor, ama enerjiyi alıp başka bir tarafa çekiyor. İnsanlar bir projeye yoğunlaşıyor ve aslında çok da

para bulamadığımız üye eğitimi, konferans, endemik bir bitkinin etrafını telle çevirmek gibi çalışmaları yapacak enerji ve insan gücü kalmıyor. Projenin istediği şeyleri yapıyor, kaynak verilmeyen şeylerden çekiliyorsunuz.”

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Görüşmecilerin çoğu, yaşanan birçok soruna rağmen çevre örgütlerinin ve STK'larının geçmişe göre çok daha olumlu bir yönde ilerlediğini söyledi. Bizim bulgularımız da bunu doğrulamaktadır. STK'ların devlet nezdinde karar alma mekanizmalarına katılmaya başlamış olması önemli bir dönüşümdür, ama bu katılım her zaman etkili bir sonuç vermez; hem de tabandan gelen bir destekle değil, çoğu zaman STK'ların bilimsel verilerine dayalı ve elitist bir yaklaşımla olmaktadır bu. Bunun dışında, STK'ların uygulama alanındaki faaliyetleri genel olarak projelerdir. Bu projelerin sürdürülebilir ve etkin olup olmaması da önemli bir konudur. Projelerde yerel halkın katılımının sağlanması çok önemli bir unsurdur, çünkü bir STK bir alana girdiği, örneğin bir köyde bir proje yaptığı zaman, bu üç senelik bir projeyse o üç sene sonunda STK oradan çekildiğinde eğer kurduğu yapılar sürdürülemiyor ve tamamen yok oluyorsa, aslında bu projenin hiçbir etkisi olmamıştır. Kimi zaman da pilot projeler uygulanır ve projenin etkinliği açısından bunun yaygınlaştırılması amaçlanır; fakat siz halkın katılımını sağlamadığınız ve onları dinlemediğiniz takdirde o bölgeden ayrıldıktan sonra “sıfır etki” elde etmiş olursunuz. Birtakım fonlar gelir, siz onları kullanıp güzel işler yaparsınız, ama sonra bu yapıların hiçbir etkisinin olmaması çevre açısından pozitif bir gelişmenin yaşanmadığı anlamına gelebilir.

Sürdürülebilir projeler yapılabilmesi için bağımsız fon kaynaklarının da çok önemli olduğu ifade edildi. Bu konuda STK'ların daha fazla çaba göstermesi gerektiğini gözlemledik. STK'ların kendileri de aslında bunu görmekte ve üyeliğe önem vermeye çalışmaktadır.

Son olarak, hukuk sistemiyle ilgili aksaklıklardan söz etmek gerekir. STK'ların açtığı veya müdahil olduğu kimi davalar kazanıldığı halde kararlar uygulanmamakta, kararlar uygulanırsa bile kimi durumda var olan rant baskısıyla mevzuatın değiştirilmesiyle hukuki mücadelenin sıfırlandığı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Mimarlar Odası kumulların korunması meselesinde aynı yerle ilgili olarak on üç kez dava açmıştır; bu da aslında onların süreci bire bir takip etmeleriyle ilişkilidir. Takip etmiyor olsalar, mevzuat değişikliğiyle sonuçta orası yatırıma açılacaktır. Kumullar uluslararası anlaşmalarla korunması gereken alanlardır; dolayısıyla tabii ki yargı buranın yatırıma açılmaması gerektiğine karar verir, fakat

Ankara'daki süreç her seferinde mevzuatın orasını burasını değiştirerek tekrardan yatırıma açılabilir hale gelmesini sağlamaktadır. Bu olumsuzlukların önlenmesi için hukuk sisteminde bir reform yapılması gerekmele birlikte, çalışmamızın sonucunda bu konuda bir çalışmanın var olmadığı ortaya çıktı. Elbette ki pozitif bir dönüşüm söz konusudur; ciddi anlamda artmış olan bir STK sayısı ve etkinliğinden bahsedebiliriz, fakat bu tür sorunlar çözülmediği takdirde çevre koruması açısından baktığımız zaman ileri gidilip gidilemediği tartışmalı bir konudur.